

FORTUÑO, Santiago / COLÓN, Germà (eds.) (2008): *La República de les lletres: les lletres de la República*. Castelló: Fundació Germà Colón i Domènech - Publicacions de la Universitat Jaume I, 226 p.

El present volum és el resultat de les aportacions del curs d'estiu que amb aquest títol es va realitzar a Benicàssim per part de la Fundació Germà Colón els dies 11, 12 i 13 de juliol de 2007. El conjunt de textos és un intent d'actualització des de diferents camps –de la política al teatre, de la literatura a l'activisme pedagògic– de la cultura i l'època de la II República espanyola, amb un interès particular per alguns aspectes de la literatura catalana i del País Valencià. Són textos diversos, en català o castellà, amb perspectives d'anàlisi diferents, fins i tot formalment, però que s'interrelacionen contínuament, pel que fa als temes, als protagonistes i, sobretot, al context que transformava aquesta nova República. Com anota Germà Colón Domènech en «Paraules preliminars» (p. 9-10) «el conjunt de les col·laboracions dóna un panorama impressionant del que fou aquella època i del seu reflex en la cultura de les lletres».

El primer text, gairebé un pòrtic introductorí, «Hay que definirse» (p. 11-28), és del professor de la UNED Santos Juliá. És, segons explica, una adaptació de *Historias de las dos Españas* (2004) –Premio Nacional de Historia del 2005– «donde pueden consultarse las referencias pertinentes». Juliá repassa el compromís dels intel·lectuals espanyols des de les primeries del passat segle, la presa de consciència gradual de les elits culturals espanyoles que qualla al voltant de finals de la Dictadura de Primo de Rivera en un creixement de les idees polítiques republicanes. És el moment de la formació de la generació de la República o dels trenta, en la qual l'intel·lectual ha de triar enmig d'un «superàvit de oferta: liberalisme, democràcia, fascisme, socialisme, comunisme, anarquisme». Juliá –amb una important bibliografia sobre la història de l'Espanya del segle xx– explica aquesta ideologització de l'intel·lectual des de l'epicentre de Madrid, des de la cultura en espanyol. Art i política, literatura i compromís i noms com els d'Ortega y Gasset, Antonio Espina, Francisco Ayala, Luis Buñuel i diferents escriptors de la Generació espanyola del 27, entre d'altres, van teixint els arguments del «despertar de la consciència política».

El professor de la Universitat de València, Vicent Simbor, especialitzat en literatura catalana contemporània, s'apropa amb rigor a la poesia del període «els temps conflictius» (1923-1939): «La poesia en temps de República: el poeta entre l'escriptor i el carrer», (p. 29-50). Els escriptors, com ja sabem, «es van veure impel·lits més que mai a prendre posició pública». Els escriptors catalans, com la resta d'uropeus, s'adhereixen a diferents plataformes polítiques, la majoria a l'Aliança d'Intel·lectuals per a la Defensa de la Cultura. El professor Simbor organitza el seu treball des dels corrents principals de la poesia del primer terç del segle xx: l'avantguardisme, el potsimbolisme i la poesia pura fonamental-

ment. Els explica des de la diferent evolució en cadascun dels països de llengua catalana i amb el repàs dels principals autors com ara J. V. Foix, Carles Riba, Josep M. de Segarra, Carles Salvador o B. Rosselló-Pòrcel... L'anàlisi de la poesia del període finalitza amb la poesia compromesa que es generalitza amb l'esclat de la guerra. Com que Catalunya i el País Valencià romanen lleials al govern democràtic, els seus escriptors, que s'agrupen en diferents plataformes politicosindicals, conrearan la poesia més militant, de la qual Simbor en selecciona una mostra representativa (s'hi reproduïxen poemes d'Agustí Bartra, Miquel Duran de València o Clementina Arderiu, entre d'altres).

Un altre gènere estudiat és la narrativa, però no és analitzada com la poesia des de la producció general en català, sinó només l'escripta per dones i és que «en el període republicà també va afermar la tendència del protagonisme creixent de la dona en els espais de cultura i literatura». Neus Real, professora de la Universitat Autònoma de Barcelona i doctora amb el tema del qual parla ací, fa en «Les novel·listes dels anys trenta» (p. 51-73) un repàs de les noves novel·listes en català a Catalunya, amb el propòsit d'esbrinar «quines novel·listes van sorgir, quina mena de relats van publicar, quina recepció crítica se'ls va dispensar». La producció novel·lística de dones en l'època es relaciona amb l'augment del públic femení per al consum de literatura culta en català. Tot plegat implica un important guany en el procés de normalització cultural i social de la Catalunya republicana. És la producció novel·lística de M. T. Vernet, Aurora Bertrana, Rosa M. Arquimbau, M. Rodoreda, Carme Monturiol, Anna Murià i Elvira Agustà Levi. Real estudia la producció narrativa de Vernet, base important per a l'edició d'*Alo-ma* i de l'obra de Mercè Rodoreda. El treball es completa amb l'inventari de la producció de les narradores catalanes dels anys trenta.

Francesc Foguet, de la Universitat Autònoma de Barcelona, presenta amb «L'*Agitprop* teatral del Bloc Obrer i Camperol (1931-1934)», el treball més extens del volum (p. 75-118) que inclou com a material inèdit els estatuts i l'acta de constitució del Teatre del Proletariat, tret de l'Arxiu del Govern Civil de Barcelona. El BOC (el Bloc Obrer i Camperol), un partit comunista català d'aquells anys trenta, va incloure dins les seues activitats d'agitació cultural el teatre proletari. Foguet, com ens té acostumats amb els seus treballs sobre el teatre i la guerra, empra una important quantitat d'articles de premsa contemporània i analitza amb documentació primera el procés de gestació, interessos i crítiques que va crear aquell teatre polític. A més, hi ha una citació constant de la recepció crítica que hi tingué en la representació de les obres.

El professor de la Universitat Autònoma de Madrid Francisco Caudet s'ocupa de bell nou de l'anàlisi de les publicacions periòdiques. Autor de diverses monografies sobre les revistes d'exili republicà i sobre l'exili en general, analitza en «Por y contra el arte de propaganda en la España republicana (1937-1938)» (p. 149-165) aquest 'art' en la guerra civil espanyola. Fonamentalment ho fa a partir d'una sèrie d'articles de la revista de cultura republicana *Hora de España* (1937-1938). Ell en va fer una antologia en 1975, tot i que no és citada a la bibliografia. El text «Labor de propaganda» li serveix per mostrar a base de citacions llargues el debat sobre el valor de l'art davant la realitat bèl·lica i el compromís que se'n deriva per part dels artistes. Els textos citats són d'alguns dels més representatius intel·lectuals espanyols del moment com ara Sánchez Barbudo, Bergamín, Machado, Gil-Albert, Gaya, Renau o també d'europeus com ara Thomas Mann.

El treball que queda una mica més allunyat temàticament i cronològicament del període republicà, és el de Gabrielle Morelli «Huidobro y el 27 a través de su epistolario inédito» (p. 167-186). Morelli, professor de la Università degli Studi di Bergamo (Itàlia), ha editat l'epistolari de Gerardo Diego, Juan Larrea i Guillermo de la Torre amb Vicente Huidobro. Amb aquesta base documental ens explica les relacions que va establir el poeta xilè amb alguns dels intel·lectuals espanyols de les primeres dècades del segle passat. Huidobro, que va arribar a Europa en 1916, resideix en dues ciutats vitals per a la seua confirmació com a escriptor: Madrid i París. A la capital francesa va trobar el millor de l'avantguardisme. Un dels protagonistes, Juan Gris, es convertirà en l'amic més íntim del poeta xilè. Huidobro, que acaba residint a París, forma una obra poètica al voltant del creacionisme. Rebutja alhora, com a bon polemista que era, altres avantguardismes com ara l'ultraisme o també la lírica espanyola contemporània. Només li interessa Larrea, que juntament amb Gerardo Diego, es convertiran en els seus grans

amics espanyols, testimoni dels quals serà la correspondència. Els dos viatgen a París i viuen amb Huidobro viatges iniciàtics per a la transformació dels dos poetes, que consideren al xilè un mestre.

Darío Villanueva, professor de la Universidade de Santiago de Compostela, ens apropa en «Rafael Dieste, el arte y el pueblo» (p. 187-207) a la literatura gallega del període. Villanueva explica d'una manera eficaç la trajectòria vital, literària i cívica d'aquest singular escriptor galleg al qual hom ha situat en la generació de 1925 o novecentista –amb clares relacions i semblances amb la generació del 27 espanyola– que va practicar un «bilingüismo pacífico», com va qualificar-lo el mateix autor. Villanueva divideix aquesta trajectòria en quatre etapes: la primera, a la seua Galícia, fins el 1930, en la qual Dieste, de formació autodidacta, participa en múltiples iniciatives, publica les primeres narracions en galleg i escriu als diaris; la segona etapa que comença a Madrid en 1930, on ràpidament es relacionarà amb escriptors, pintors i músics i on conviurà amb el seu germà Eduardo, de gran influència en la seua formació; la tercera és l'exili des de 1939 a Uruguai i Argentina i la quarta, la tornada en 1961 a la seua Galícia natal on va morir en 1981. Villanueva destaca d'aquesta trajectòria la implicació de l'autor en la revista i grup PAN (Poetas Andantes y Navegantes) i les Misiones Pedagógicas republicanes, en la redacció de la revista republicana de guerra *Hora de España* i en la fundació d'una empresa exemplar: Laboratorio de Formas de Galicia. Finalment, Villanueva –teòric de la literatura i membre de la RAE– valora 'la forma dialogal' com la millor forma d'expressió de l'autor en qualsevol dels seus discursos, inclòs, és clar, el teatre, l'exemple més evident de la vinculació de Dieste entre l'art i el plebe.

Hem vist ara mateix que Rafael Dieste va comprometre's amb les Misiones Pedagógicas de la República. En aquest volum, precisament, el professor de la Universidade de Santiago de Compostela Eugenio Otero Urtaza explica en «Misiones y misioneros de la cultura rural republicana. Aportaciones al estudio de las Misiones Pedagógicas» (p. 209-226) els antecedents de la creació del Patronato de Misiones Pedagógicas, els seus propòsits inicials, l'efecte que produeixen en els receptors i en el professorat que hi treballava, del qual s'expliquen tres protagonistes: Antonio Sánchez Barbudo, Antonio de las Heras i Felisa de las Cuevas. Si hi ha una cosa per la qual va destacar la II República fou la transformació que va tenir l'educació i la cultura i per això hi hagué un interès especial per la dignificació dels mestres, de tots els nivells de l'ensenyament. Des del Patronat dirigit per Cossío, hereu de la Institución Libre de Enseñanza, es van realitzar desenes de missions, fonamentalment pels pobles de Castella, Lleó i Galícia, alguns dels quals tenien difícil accés. S'hi van crear biblioteques, s'hi va fer teatre, música –amb la recuperació del folklore popular– i cinema mut i s'hi van muntar exposicions de còpies de pintures del Museu del Prado... Les Missions van servir per mostrar un bon ventall de mostres culturals modernes a llocs on no hi havien entrat mai i foren «entusiasmo, generosidad, ideales funcionando en una actividad cordial y fraterna, en un recíproco reconocimiento y respeto entre jóvenes urbanos y campesinos.» Per això la Dictadura franquista va exercir una brutal repressió contra els avanços educatius que havia estès la República i contra els promotors que l'havien aconseguit: mestres i professors.

En el volum també es reproduïxen les tres intervencions d'una taula redona sobre l'activitat cultural en les tres capitals grans del País Valencià durant el període. Són tres intervencions ben diferents perquè usen l'opinió reflexiva des de l'actualitat i les fonts i la bibliografia de diversa manera.

El professor Ríos Català –de la Universitat d'Alacant– planteja en «La actividad cultural en Alicante durante la II República» (p. 119-125) una qüestió prèvia. Li fa la impressió que hi ha dues Repúbliques: la real (la que es va viure del 1931 al 1936/1939) i la mítica. Tal vegada, segons explica, la segona és la més interessant, però també la més fictícia. Revisa la real i considera que «en términos educativos y culturales, apenas dio tiempo para plantear un camino de renovación» i que Alacant vivia en un constant «provincianisme». Resumeix la historiografia especialitzada sobre l'Alacant republicana, i anota l'important grau d'analfabetisme, la limitació cultural, i tot i alguns escriptors importants com ara Juan Gil-Albert i Miguel Hernández, en vivien fora, però. Conclou amb la valoració –des de la reivindicació de la memòria històrica– de la República mítica que «en su forzada mediocridad y pobreza, abrió caminos de amplio recorrido».

Francisco Mezquita Broch, professor de geografia i història de l'Institut d'Ensenyament Secundari Francisco Ribalta de Castelló, explica en «L'activitat cultural a Castelló durant la II República» (p.

126-137) com la capital de la Plana ja estava acostumada a les majories republicanes des del sexenni revolucionari i, per tant, «els anys de la II República no van significar un canvi social tan important». Després d'un repàs polític, Mezquita ens relata la situació cultural. Hi constata l'existència d'una minoria cultural destacada, de caràcter liberal que influïa positivament en la societat. També ens fa el llistat de les plataformes culturals amb què comptaven: la premsa, l'Institut d'Ensenyament Secundari, els cinemes i les societats culturals (Societat Castellonenca de Cultura, per exemple) i la literatura amb la citació biogràfica breu dels escriptors castellanencs del moment com ara Soler i Godes, Guinot, Pascual Tirado, Huguet, Revest, Sánchez Gozalbo,... Mezquita opina que el període republicà, tot i ser un esclat de llibertat en la cultura, no va canviar la trajectòria literària dels autors esmentats. A més, «la major part van conuiu amb certa comoditat amb el franquisme». Finalment afirma que la moderació política de l'etapa republicana a Castelló, el «Castelló liberal» va tenir el seu correlat en la cultura.

Ricardo Bellveser, del Consell Valencià de Cultura, en «La actividad cultural en Valencia durante la II República» (p. 139-147) recorda que València fou capital de la República i «la ciudad no estaba preparada para un responsabilidad de esta envergadura». Tanmateix el món de la cultura va saber respondre de manera eficaç a la capitalitat i s'hi van crear revistes literàries, editorials, companyies teatrals, societats literàries i centres educatius i formatius, s'hi van organitzar congressos, etc. Bellveser cita les publicacions periòdiques i editorials i remarca, tot i no ser quantitativament la més important en xifres d'edició, el valor de la poesia i en fa un llistat (on apareix sorprenentment la *Ortografía valenciana* de Carles Salvador). Finalment remarca dues «actituds» de la Ciutat de València: una, la falta de resposta oficial al cop d'estat de Franco aquells dies de juliol del 36 i l'altra, la sensació de normalitat que donava el món de l'espectacle que va treballar en la guerra de forma continuada malgrat els bombardejos feixistes. L'autor assenyalava els sainets, les revistes i les actuacions musicals com els espectacles majoritaris del públic en aquell trienni. Bellveser finalitza la seua intervenció amb l'afirmació discutible: «Valencia es hoy, sin duda alguna, el lugar idóneo desde donde hacer balance de la actividad cultural de estos meses de teatro, libros, congresos y sangre de la España leal».

En definitiva, som davant un bon recull d'investigacions, de resums sobre fets, gèneres, autors i moviments del període republicà a càrrec d'especialistes reconeguts. El volum és, al capdavant, el text que edita les conferències i les taules redones que s'hi van produir al curs d'estiu esmentat adés. Per tant, si hi ha alguna suggeriment o crítica s'hi hauran d'adreçar als continguts previs que es van preparar. Per exemple, la manca d'una anàlisi de la realitat republicana del País Valencià de manera global i que abastara tots els camps de la cultura i la política, a més de reflectir el procés de recuperació lingüística, literària o nacional, del qual les Normes de Castelló (1932) en són una bona mostra. Tal vegada tot això serà el tema d'un proper curs tan atractiu com aquest.